

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT HUBAY MIKLÓS

P. SZABÓ FERENC SJ MEGEMLEKEZÉSE

Száz éve született Nagyváradon és hét éve hunyt el Hubay Miklós drámaíró. A Farkasréti temetőben 2011. május 27-én vettünk búcsút tőle. A katolikus egyházi szertartás keretében több értő és baráti méltatás hangzott el a drámaíró, műfordító, esszéista, forgatókönyvíró, egyetemi tanár életművéről. Ezeket hallgatva felidéztem találkozásainkat Rómában, a Triznya-kocsmának keresztelt összejöveteleken, majd 1992-es hazatérésem után itthon baráti eszmecseréinket magyar és francia írókról, költőkről, műfordítási problémákról.

Párbeszédünk Madách Tragédiájának értelmezéséről

Három dedikált *Napló*-kötetét őrzöm. *Napló nélkül* (1978): „Szabó Ferencnek, baráti szeretettel, a Triznya kocsmában együttléteink emlékére, Róma, 1979. augusztus.” – *Végtelen napjaim* (1996), *Naplójegyzetek*: „Szabó Ferinek Budán és szinte Rómában, szeretettel, tisztelettel, 96. jún. 6.” – *Végtelen napjaim* (Új folyam. (1997): „Szabó Ferinek, a télutómból az *őszelőbe*, nagy szeretettel, 1998, Újév.”

Hubay Miklóstól, a Magyar PEN Club elnökétől 1996. Nagyboldogasszony napján, Tokajban vettem át az Illyés Gyula-díjat, amely a Magyar PEN Club és a párizsi *Société des Gens de Lettres* közös kitüntetése volt.²

Hubay Miklós Madách *Tragédiájának* értelmezője

A Farkasréti temetőben, a temetési szertartás során, Miklós barátom hosszú és tekervényes életútjának és drámaírói munkásságának méltatásakor, többen megjegyezték: Madách művének elemzése, *Az ember tragédiája* tanulmányozása szinte egész életén keresztül egyik állandó intellektuális foglalkozása – élvezete – volt. A *Napló nélkül* központi része: *A Tragédia margójára* (267–322) valóságos történelem- és létfilozófia. A Tragédiát elemző, értelmező naplójegyzetekben Miklós kifejezte saját világnézetét is. A tulajdonképpeni naplójegyzetek mellett (amelyekből nem hiányzik a szenvedés, a sértettség, a szorongás, a szerelmi nyomorúság), egy másik síkon a „gyémántköszörűs” villogó reflexiói, mély eszmélődései olvashatók. (Vö. 422.) Ilyenek a *Tragédia* margójára írt jegyzetek. Megjegyzem, a Madách művét újabban megcsonkító értelmezések-színrevitelek szerzői tanulhatnának a drámaíró Hubay Miklós értelmezéséből!

Engem a naplójegyzetek áttételes vallomásai, filozófiája és teológiája ragadott meg. A *Tragédia* színeit újra meg újra átelmélkedve, az emberiség álomban látott és valódi történetét egybevetve, a különböző értelmezéseket megrostálja: optimizmus–pesszimizmus, Isten jelenléte–távolléte, Isten és vetélytársa: Lucifer, a Rossz

¹ <http://www.tavlatok.hu/net/hirek.htm#hubaymiklos>

² Vö. *Távlatok* 31/621.

problémája, a teremtés és a történelem célja, értelme, első és második ősbűn, emberi jövő stb. – ezeket a témákat feszegetik a tömör jegyzetek. Ádám mindig bukik. „A történelmi színek legutolsójában történik valami rendkívüli: Ádám megundorodva a nőtől, visszariad a szerelmi aktustól. Az az Ádám, akinek minden eddigi történelmi kalandja egyúttal szerelmi kaland is volt. (...) Ádám, akinek ágyékából fakad az emberi faj, nőgyűlölettel a szívében ébred fel az álmából. Ez volt a közvetlen drámai előzménye, indítéka annak, hogy Ádám nem akar utódot, hogy nem akarja az emberiséget.” (304.)

Hubay eszmélődéseiben gyakran visszatér az utolsó, tizenötödik színhez. „A *Tragédiának* az a pontja, ahonnan az egész mű legjobban áttekinthető, fizikailag is kiemelkedő pont. A szikla az, amelyre Ádám fölfut. Feje még kóvályog a világtörténelem rémképeitől, sarkában a szabadságát gúnyolódó-provokáló Lucifer, a statisztikai determinizmus érveivel, a kunyhóban kielégítetlen asszonya (rá is kezdi majd, amint kinyitja a szemét: ’utolsó csókod oly hideg vala’), s a szikla alatt a sötét mélység, ahová – egy ugrás – az egész emberiséget (hisz még meg sem született) magával együtt elemésztheti. Ez az a mélység, amely egyetlen és méltó válasz lehet arra a néma és elfüggönyözött mennyországra ott fent, ahol Isten elbűjt – talán a világtörténet botrányai elől...” Ádám itt dönthet az emberiség sorsáról: „Itt a sziklán fogja előkényszeríteni a Rejtőzködő Istent. (...) S itt fogja meghallani azt a talányos szót is, a küzdésről és a bizalomról, amelyet annyiféleképpen lehet magyarázni. Ádámmal együtt az olvasó is eljut itt egy kivételesen magas nézőponthoz. (...) Akár tetszik, akár nem: a XX. század harmadik harmadában mi is pontosan ezen a sziklán állunk. Szeretem ezt a színt, a *Tragédia* utolsó színét. Ezt olvasom leggyakrabban, ennek a margóit jegyezgettem körül a legsűrűbben.”

(„*Ádám a sziklán*”, 1973. január, 304–305.): Itt, az eszkimóházaspár jégkunyhójában, az álmából felébredő Ádám a lét és a semmi kérdéseivel viaskodik, mint az egzisztencialista filozófusokat (Sartre, Camus) ismerő, fordító Hubay. „Ádám nemcsak a jövő álmái közül tápázkodott fel, amikor »álmittasan« – mint Madách az instrukcióban írja – kibújjik a kunyhóból és felmegy a sziklára, hogy a kábaságnak és a luciditásnak ebben a pillanatában felismerje az egyetlen logikus és férfias lépést: a semmibe-kilépést – hanem Ádám (ez lényeges) Éva mellől kelt most fel, tehát azok a soha beteljesülni nem tudó történelmi álmok, az egyiptomi színtől az eszkimó színig, amelyekben (ez is nagyon lényeges) Ádám Évát mindig ölelni akarta, de soha nem jutott el a beteljesült szerelemig. (...) Hát igen, Ádám akkor lépne bele a fekete semmibe, amikor nincs többé kedve – így mondja – a »hiú enyelgéshez«. Ebben a pillanatban egy »frigid« férfi áll a sziklán.” (309–310.)

Mélyreható meglátás: „Az Isten tragédiája. Ádám útja, álma, ébredése, öngyilkossági kísérlete, az Isten számára még megrázóbb kell, hogy legyen, mint az ember számára. Hiszen egy apa számára a gyermekei életének abszurditása, értelmetlensége, végessége a halálban: megrendítőbb, mint a gyermekek számára.” (310.)

Sokat kommentálták a *Tragédia* végén felhangzó isteni biztatást: „Mondottam ember: küzdj és bízva bizzál!”³ Miután Ádám végignézte-küzdötte nehéz álmaiban az emberiség történetét, és kétségbeesik, „mit ér ez a szó?” – veti fel a kérdést Hubay. Amikor e szó elhangzik, „nemcsak a történelmi álmok vége, hanem a reális történelem kezdete”. Újrakezdődik a világtörténelem. „Így még iszonyúbb lesz az ember tragédiája.” Amikor belátja, „hogyan nem lehet megakadályozni, még öngyilkosság árán sem, hogy az emberfaj, ez a sárkányfogvetemény elkezdje oly céltalan sarjadását – Ádám leroskad.” De az Úr parancsára a földre roskadt Ádám „fel fog emelkedni, és el fog indulni...” (311–312.) Hubay még tovább eszmélődik a kezdődő történelem értelméről, a várható emberi jövőről. Megjegyzi: „Isteni optimizmus kell az Úr utolsó szavaihoz. Biztatni Ádámot... Csak rajta! Ember küzdj! Honnan veszi az Isten ezt az optimizmust? Talán Ádámtól vagy Lucifertől, aki Isten ellenlábas, és Isten lejáratását célozta.” (316–317.) Hubay a fiatal Camus „abszurd emberénél”, Sziszüphosz mítoszána köti ki. „Mert Ádám a sziklán: az abszurd ember.” (321.) Ehhez kapcsolódik pár lappal előbbi jegyzete (317.): „Camus és Dosztojevszkij. Vajon nem találó-e Madáchra is, mint kortársára, Dosztojevszkijre, Camus szemrehányása? – melyet Pilinszky János idéz (idézi, hogy cáfolhassa), ilyenformán: »Albert Camus (...) szemére veti Dosztojevszkijnek, hogy fölismerve a világ abszurditását, mégse írt abszurd regényt, hanem a hit vigaszába menekült. Csakhogy a világ abszurditásának a fölismerésén túl – és épp a menekvés irányában – van egy még következetesebb, ha úgy tetszik, még abszurdabb lépés, s ez a világ képtelenségének a vállalása.«” (Pilinszky, *Ars poetica helyett*, in *Nagyvárosi ikonok*.)

Hubay Miklós barátom világnézete, miként Madáché is, pesszimista volt. Realista, mondanánk. Hiszen az emberiség története tele kegyetlenséggel, az ártatlanok szenvedésével – és „hallgat az Isten!” Látszólag a Rossz, a *Mysterium iniquitatis* (a gonoszság titka) diadalmaskodik. Jórészt innen a modern lázadás a jó Isten ellen, illetve az istentagadás.

A gondolkodó ember, mihelyt öntudatra ébred, kérdez: Miért vagyok a világon? Mi az értelme életnek, a létezésnek, a történelemnek? A megsemmisüléssel kísértő Lucifernek válaszolva Madách-Hubay így töpreng: „...A cél voltaképp mi is? / A cél megszűnt a dicső csatának, / A cél halál, az élet küzdelem, / S az ember célja a küzdés maga.” – De az álomban megélt történelem tapasztalata arról tanúskodik, hogy a szent eszme, a lelkesítő idealizmus nem vitte előre az emberi fajt. Kegyetlenség, háborúk, pusztulás, hasztalan küzdés. Különböző is: ha nincs végső „kiút”, a beteljesedés az élő Istennel való közösségben, ha a szellemi lény és az emberi „fejlődés” vége a megsemmisülés, akkor „abszurd az, hogy születünk, abszurd az, hogy meghalunk” (Sartre). Itt Sartre logikusabb, mint az „optimista” ateista Lukács György, aki a nietzschei–sartre-i nihilizmust bírálja.⁴ Akkor marad a fátum/végzet vagy a mítosz. Ha nincs feltámadás és örök élet,

³ Például Sótér István és Németh G. Béla érettségiző diákoknak magyarázva Madách filozófiáját: [Madách Imre: Az ember tragédiája zárlata, XV. szín értelmezése ...](http://erettségi.com/tetelek/irodalom/madach-imre-az-ember-tragediaja-zarlata-xv-szin-ertelmezese...)

erettségi.com/tetelek/irodalom/madach-imre-az-ember-tragediaja-zarlata-xv-szin-ertel...

⁴ Vö. Szabó Ferenc, *Mai írók és gondolkodók*, Louvain, 1965, 189–207.

akkor „*carpe diem!*” Akkor „együnk-igyunk, holnap úgyis meghalunk” – amint Szent Pál is írta – Izajást idézve – a korinthusiaknak, akik nem hittek a feltámadásban. De Krisztus feltámadt, ő a halottak zsengéje. Akik hisznek Benne, követik Őt a dicsőségben. (1Kor 15,12–34) A keresztény eszkatológia – a „végső igazságok” – ítélet, feltámadás, örök élet hite nélkül nincs reménység, nem lehet értelmet adni a történelemnek.

A keresztény hívőt az a reménység élteti, amely egy pillanatra felcsillan a *Tragédia* végkifejletében – csak ezt sok értelmező nem veszi észre. Éva közlése miatt „biztosítva már a jövő”: „*Anyának érzem, oh Ádám, magam.*” Éva további szavai pedig a keresztény hit tanítására, az ún. ősevangéliumra (Ter 3,14–15) utalnak: „Ha úgy akarja Isten, majd fogamzik Más a nyomorban, aki eltörűli. Testvériséget hozván a világra.”

Az Úr megátkozza a kígyót (Sátánt), ellenségeskedést vet közéje és az asszony ivadéka közé, aki majd (Ő a megígért Messiás) eltiporja fejét. Az egyházatyák értelmezése szerint a kígyót tipró Asszony Mária, illetve Fia, Krisztus, az új Ádám, aki helyreállítja a jónak teremtett és a bűnnel elrontott teremtést. Szent Pál kidolgozta (Róm 5,12–19) Ádám és Krisztus párhuzamát, illetve a paradicsomi bűnbeesés és a Krisztus által hozott kegyelem ellentétét: ahol eláradt a bűn, túláradt a kegyelem! Isten újjáteremti a világot, az emberi történelem vége, beteljesedése a feltámadás lesz (1Kor 15, 35-58). Ez a húsvéti hit a keresztény reménység alapja.